

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф. д-р Даниел Василев Вълчев,

Юридически факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Относно дисертационния труд „Юридически факти във виртуална среда“,

представен от Любен Илиев Тодев

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

Със Заповед № РД-38-603/16.10.2024 г. ректорът на СУ „Св. Климент Охридски“ е определил научно жури, което да разгледа и да се произнесе по представения от Любен Илиев Тодев дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в Социални, стопански и правни науки, 3.6. Право.

Определеното жури е в състав:

- вътрешни членове – проф. д-р Даниел Вълчев и доц. д-р Симеон Гройсман;
- външни членове – проф. д-р Димитър Радев, проф. д-р Бойка Чернева и доц. д-р Деница Топчийска.

В качеството си на член на научното жури представям настоящата рецензия.

Рецензията съдържа следните основни части:

1. Общи бележки относно дисертанта и дисертацията.
2. Научни резултати от изследването и приноси моменти.
3. Оценка на представените публикации и на автореферата.
4. Бележки, въпроси и препоръки.
5. Заключение.

1. Общи бележки относно дисертанта и дисертацията.

1.1. Любен Илиев Тодев е зачислен като задочен докторант в Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, Катедра „Теория и история на държавата и правото“ на 1 февруари 2020 г., като за негови научни ръководители са определени проф. д-р Янаки Стоилов и проф. д-р Вихър Кискинов. По време на подготовката на дисертацията дисертантът се включва в преподавателска дейност, като успешно води семинарни занятия в рамките на курса по Обща теория на правото. От значение е да бъде отбелязано и обстоятелството, че макар темата на дисертацията да е теоретична, колегата Тодев е практикуващ юрист – адвокат – нещо, което му дава допълнителна възможност да вижда по-ясно практическите измерения на теоретичните конструкции в правото.

Представеният дисертационен труд е в обем от 364 страници, в това число библиография и списък на относимите нормативни актове от вътрешното право, актове от правото на Европейския съюз и актове на Международното публично право. Състои се от въведение, три глави и заключение. Представен е и списък с използваната и цитирана литература.

1.2. Темата на дисертацията е *„Юридически факти във виртуална среда“*. Значението на изследването на подобна тема е почти самоочевидно. През последните десетилетия техниката и технологиите, свързани със събирането, обработката и разпространението на информация се развиха с неочаквана бързина и в неподозиран по-рано мащаб. Наред с това стана възможно създаването и бързото усъвършенстване на интелигентни системи (някои от които базирани върху невронни мрежи), които заместват множество дейности, за които доскоро се считаше, че са присъщи единствено на човека. Как следва да реагират правните редове на тази предизвикателства е, разбира се, предмет на множество изследвания и дискусии.

Колегата Тодев се е заел с осветляването на един важен и много любопитен от моя гледна точка въпрос – какво представлява виртуалната среда и как се проектират върху нея

базови понятия, чрез които континенталните юристи през последните близо двеста години създават юридико-логическата конструкция на една социална ситуация. Мисленето на правото в динамика през понятия като юридически факт, правна последица, правоотношение, субекти на правото, юридически акт и т.н. отдавна се е превърнало в догма за континенталната юридическа теория и практика. С развитието на процесите, споменати по-горе, тази догма е поставена на двойно изпитание – веднъж, защото явленията, стоящи зад тези понятия, имат специфично отражение в посочената нова среда, и втори път, тъй като в самата тази среда се появяват нови явления, които изискват съответното правно изясняване.

Накратко, темата *„Юридически факти във виртуална среда“* е едновременно *значима* по един класически начин (доколкото се отнася до ключово понятие в правната теория и в юридическата практика) и *актуална*, предвид бързото внедряване на техниката и технологиите в различни социално значими области и необходимостта от създаване на съответстваща правна рамка.

1.3. Посочената библиографична справка, както и съдържащите се в дисертационния труд позовавания и цитирания показват добро познаване на относимата към темата научна литература.

2. Научни резултати от изследването и приноси моменти.

2.1. В методологическо отношение дисертационният труд стъпва върху тезата, че *правото е сложно явление*, в което могат да бъдат открити *хетерогенни елементи*. Това пък открива възможност както за прилагане на юридическия метод (преимуществено предпочетен в труда според самия автор), така и за разсъждения от социологическо естество, а дори и за позициониране и аргументиране чрез ценностно натоварени конструкции. Тази методологическа пъстрота преминава през цялата дисертация. Доколкото обаче става въпрос за анализ на сравнително нови явления и/или изясняване на

значението на класически понятия в нов контекст, то тя е ако не необходима, то поне допустима.

Колегата Тодев коректно декларира своите изходни позиции, добре формулира своите тези и изгражда проследими аргументационни линии. Той приема господстващото у нас разбиране за *определението и характеристиките на виртуалната среда*, донякъде го обогатява и след това го ползва за основа, върху която проектира темата за юридическите факти. Дисертантът отделя специално внимание на различните *качества на виртуалната среда*, като внимателно ги изяснява и групира. Очертава и необходимостта от регулиране на дейностите по изграждане на виртуална среда.

Най-интересните моменти в дисертационния труд са свързани с опита на колегата Тодев за *класификация на юридическите факти*, поставени в контекста на виртуална среда – както въз основа на традиционно прилагани класификационни критерии, така и на такива критерии, които биха могли да имат значение единствено в рамките на тази среда.

Избраният не толкова строг методологически подход позволява на дисертанта да направи и редица интересни предложения *de lege ferenda*, обосновани както по пътя на юридическата логика, така и чрез разсъждения за тяхната целесъобразност или ценностна значимост.

Общото впечатление е, че *дисертантът е работил сериозно* по дисертационния труд. Той успява да демонстрира *познаване на доктрината и на основни научни извори*. В избраната широка методологическа рамка езиковата игра протича относително гладко и безпроблемно. *Езикът* в дисертацията показва висока обща и правна култура и е коректен от научна гледна точка.

2.2. На фона на скицираната логика в изложението, следва да откромим няколко важни резултата от изследването, част от които представляват и самостоятелни научни постижения.

Носеща част в дисертационния труд представлява *определението за виртуална среда и тезата за нейните присъщи качества*. Развитата и добре обоснована класификация на тези качества е особено важна, тъй като по-нататък служи за схема, върху

която се проектира въпросът за юридическите факти и традиционното разбиране за техните видове. Интерес представлява и опитът за очертаване на *класификационни критерии, приложими само за юридически факти във виртуална среда*.

Друга важна част от дисертационния труд, която може да бъде определена и като приносен момент, е тезата (и съответстващата ѝ аргументация), че *част от традиционните правни фигури*, макар и запазени във виртуална среда, показват редица особености. Много добър пример са разгледаните от дисертанта *смартконтракти*, при които фактът на сключването им създава правна ситуация, при която волевият контрол на страните върху изпълнението на договора отсъства. Посоченият автоматизъм при изпълнението на този вид договори, както и цялостното развитието на блокчейн технологиите правилно са оценени като предизвикателство пред създаването на адекватна правна рамка.

Интерес представлява и т.нар. от дисертанта *„типов модел на юридически факт във виртуална среда“*, който му позволява да обособи три големи групи юридически факти, всяка от които поставя различни проблеми пред правното регулиране.

3. Оценка на представените публикации и на автореферата.

3.1. В рамките на настоящата процедура дисертантът е представил пет публикации и автореферат. Всички представени публикации са посветени на актуални проблеми на правното развитие, имащи отношение към виртуалната среда, и са свързани с темата на представената докторска дисертация. Те са, както следва:

- *„Технологичната неутралност като гаранция за предвидимост на правото“*, в сборник Научни четения на тема „Предвидимост на правото“, УИ „Св. Климент Охридски“;
- *„Проблеми на електронната форма на волеизявленията и електронните удостоверителни услуги в частното право“*, в Актуални проблеми на частното

право. Сборник с доклади от юбилейна научна конференция в чест на акад. Любен Василев, ИДП при БАН;

- *„Смартдоговорът като правно понятие“*, сп. Съвременно право, кн. 4, 2022;
- *„Translating the language of Law as part of digital transformation“*, in *Societal Transformation and sustainable development with respect to environment in the post-Covid digital era*, УИ „Св. Климент Охридски“;
- *„Държавната граница в Интернет – юридически проблеми“* – в сборник Научни четения на тема „Право и война“, УИ „Св. Климент Охридски“, 2024.

3.2. Представеният *автореферат* пълно и обективно отразява основните тези в дисертацията и съответстващите им аргументационни линии.

4. Бележки, въпроси и препоръки.

Представеният дисертационен труд повдига редица въпроси и към него (както и към всеки друг текст) могат да бъдат направени бележки.

Разбира се, изцяло в правото на автора е да се придържа към такава дефиниция на юридически факт, каквато намери за уместно. Възприемането на една дефиниция обаче влече след себе си определени логически последици, които трудно могат да бъдат избегнати.

Без да навлизам в правнофилософски разсъждения, бих посочил два примера. Според автора (с. 24) *„Предмет на изследването са особеностите на юридическите факти, които се осъществяват във виртуална среда, т.е. предметът на дисертацията са осъществяваните във виртуална среда юридически факти. Но тогава сме изправени пред два въпроса: а) Как това се свързва с твърдението, че юридическият факт е едновременно факт (т.е. случващото се) и неговият (на случващото се) модел, очертан в хипотезата на правната норма; и какво означава фактът да се „осъществи“ предвид това, че от гледна точка на дефиницията той е едновременно и нещо съществуващо, и част от нещо дължимо. б) Вторият въпрос опира до коректното*

очертаване на *предмета на дисертацията*. Ако той включва само фактите, които „се осъществяват“ във виртуална среда (това, което авторът нарича „*виртуални юридически факти*“), то тогава юридическите факти, които възникват по традиционния начин, но се „записват“ във виртуална среда, както и фактите, които въздействат върху виртуалната среда, би следвало да са извън предмета на изследването. А това, видно от текста, не е така.

По подобен начин стои и въпросът с обяснението на *значението на човешките актове* във виртуална среда. Доколкото целенасочените правомерни юридически значими човешки актове (юридическите действия или бездействия) могат да се осъществят само във физическа среда, то основателно може да се запитаме дали фактите във виртуална среда не се свеждат единствено до по-прости или по-сложни записи на основата на двоичен код.

Тези бележки не намаляват значението на представения дисертационен труд и общото положително впечатление от него. Те само показват, че различните правнофилософски и правнотеоретични подходи предпоставят определени аргументационни полета, чиито граници са трудни за прекрчване.

5. Заключение.

В заключение бих искал да изразя своето разбиране, че дисертационният труд на колегата Любен Илиев Тодев на тема „Юридически факти във виртуална среда“ представлява *оригинален научен принос* и *отговаря на всички изисквания* на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и другите относими актове.

Дисертационният труд показва, че дисертантът притежава задълбочени теоретични знания и съответните умения самостоятелно да разработва научни теми, поради което убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено в дисертационен труд, и предлагам на научното жури да присъди

образователната и научна степен „доктор“ на Любен Илиев Тодев в *Социални, стопански и правни науки, 3.6. Право.*

05.12.2024 г.

София

.....

проф. д-р Даниел Вълчев